

ARKEOLOGI I NORR 16

ARKEOLOGI I NORR 16

2017

ARKEOLOGI I NORR 16

Institutionen för idé- och
samhällsstudier

UMEÅ
UNIVERSITET

Omslagsbild: Ornerat föremål med fågelmotiv påträffat vid undersökningarna i Kaptensdalen, Medelpad. Foto: Länsmuseet Västernorrland, Härnösand.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige.
Hemsida: <http://www.arkeologi.norr.se>

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist
Brödtexten är satt med Garamond 10/12
och rubriker med Arial Narrow

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK

ISSN 0284-558x

Tryck:

UmU tryckservice, Umeå universitet
Umeå
2017

Innehåll

Per H. Ramqvist

Förordv

Frida Palmbo

Öberget - nya rön om boplatsgropar i klapper1

Kalle Sognes

Maritime motiver i steinalderens bergkunst i Midt-Norge 25

Joakim Weblin

Gravar och identitet i bronsålderns periferi 55

Per H. Ramqvist

Om äldre gravskick i det norrländska kustområdet 87

Ola George

Kaptensdalen - en rituell våtmark under järnåldern 111

Lars Liedgren & Per H. Ramqvist

Medeltida gårdar i Böle by, Lövånger 135

Förord

Återigen kommer en hel del nyheter med ett flertal nya analyser som vrider och vänder på äldre synsätt och material. Det gäller inte minst *Frida Palmbo* som presenterar analyser från sju undersökta anläggningar på Öberget i Nederluleå. De tillhör den mycket svårfångade fornlämningstypen ”grop i klapper” och ligger 50-70 m ö.h. En stor majoritet av dem finns i det norrbottniska kustnära området. Tidigare forskning har inte ägnat särskilt mycket tid åt dessa, då man slentrianmässigt antagit att de varit förrådsgropar för säl eller fisk. Men vid en räddningsundersökning gavs Norrbottens Museum möjlighet att undersöka sju anläggningar. Lämpligt material för datering påträffades ej, men andra analyser kunde göras som visar närvaro av betulin (björknäver) samt fett från landlevande däggdjur i de flesta gropar. Andra gropar innehöll också ämnen som tyder på rök, varför en rimlig tolkning blir att man rökt ett landlevande djur, lindat in en ”stek” i näver samt grävt ned det i ett klapperstensfält för förvaring och kommande behov. Naturligtvis kan andra förnödenheter, t. ex. torkat kött också ha förvarats på liknande sätt. Groparna ligger på det relativt branta Öberget som utgjort en skärgårdsö i flera tusen år varit en ö och ända in på 1400-talet. Detta gör dem svåra att strandlinjedatera. Människorna som brukat förråden har behövt proviant när man under perioder kanske ägnat sig åt fiske och säljakt, eller som författaren föreslår; förvarat bytet av fågelfånget i väntan på hemtransport.

Tröndelagsområdet är mycket speciellt genom sitt mångfacetterade fornlämningsbestånd under i stort sett hela förhistorien. Inte minst gäller det hållbilderna av vilka det inte bara finns många och stora lokaler, de finns också under lång tid - från jakt- och fångstraditionens mesolitiska och neolitiska figurer till jordbruksbefolkningens bilder från bronsålder och äldsta järnålder. Om vi jämför det med Bottenhavssidan av Skandinavien är skillnaden stor. Där återfinns endast den neolitiska jakt- och fångstraditionens bilder. Än så länge måste tilläggas, med tanke på de sensationella nya fynd som presenterades i Arkeologi i Norr 15 med stolpbyggda bronsåldershus vid Umeälvens mynning. Det finns med allra största sannolikhet liknande bebyggelse också i Mellannorrlands kustland med tillhörande bronsåldersristningar. Här får vi dock lita till den kommande generationen arkeologer. *Kalle Sognnes*

tar utgångspunkt i de stora Hammer- och Evenhus-lokalerna belägna i inre Tröndelag. Två berömda hällristningslokaler med figurer från jakt- och fångsttraditionen, men även med så kallade jordbruksristningar. Det överlägset vanligaste motivet på jakt- och fångsttraditionens paneler är älgen, men i det inre av Tröndelag förekommer relativt ofta även val, marin sjöfågel och skepp. Författaren diskuterar lokalernas skillnader utifrån dels kronologiska aspekter där paneler dominerade av älgar är äldre och de med båtar möjligen är yngre och dels utifrån sociala aspekter omfattande olika klaner med skilda ”totembilder”, etc. Eftersom de berörda lokalerna, liksom andra i Tröndelag, uppvisar såväl jakt- och fångstbilder som jordbruksbilder, diskuteras också den svåra frågan om dessa traditioners samspel.

Joakim Wehlin vidgar vårt bronsåldersperspektiv genom att presentera och diskutera nygjorda ¹⁴C-dateringar från främst Dalarna, men också några från Hälsingland. I hans undersökningsområde, liksom på många andra nordliga håll är bronsåldersboplatser en ”bristvara”, men ett par i Borlänge trakten är kan dateras till äldre bronsålder. Notabelt är att av de tre daterade rösen med brända ben hamnar två i yngre bronsålder och ett i romartid. Tre så kallade fångstmarksgravar från Dalarna har daterats till romartid och samstämmer väl med tidigare kända dateringar från Norrlands södra inland. Författaren kopplar samman bronsåldersrösen med jordbruket, samtidigt som det inom undersökningsområdet finns jakt- och fångstgrupper. Den yngre bronsåldern i Dalarna framstår som en intressant period med ett flertal till stora delar komplexa och outredda samspel.

Per H. Ramqvist behandlar ett snarlikt tema som Wehlin, dvs vilka nya frågeställningar som väcks när man får nya dateringar av ett tidigare svärdaterbart material. I hans fall gäller dateringarna framför allt några kuströsen i Ångermanland och Västerbotten. Det ges också en bakgrund genom att flera relativt nyligen undersökta stenålders- och bronsåldersgravar presenteras. De äldre rödockragravarna är alltid diskreta och står i bjärt kontrast till de många gånger monumentala kuströsen som vanemässigt kallas bronsåldersrösen. Författaren framlägger en hypotes om att de första rösen anläggs redan i samband med att de äldsta jordbruksinslagen dyker upp längs kusten, dvs under senneolitisk tid. Nya dateringar visar också att brandgravskicket uppträder mycket tidigt i rösen, redan under bronsålderns period

I-II. Få dateringar föreligger ännu, men de visar dock att den ”gamla sanningen” måste revideras, dvs att manslånga kistor tillhör äldre och kremeringarna yngre bronsålder. Möjligen ska hela skeendet förskjuts ”ett hack” bakåt i tiden, så att manslånga kistor dominerar i rösen under senneolitikum; att äldre bronsåldern har både brandgravar och skelettgravar och att den yngre bronsålderns rösen och stensättningar domineras av brandgravar. Det rimmar bättre med den magra empirin.

Riksintressområdet Kvissle-Nolby i Medelpad är arkeologiskt och från en kulturmiljösynpunkt en riktig pärla. Platsen bjuder besökare på det mesta från hela järnåldern och medeltiden. Många decenniers ibland heta diskussioner har förts om var en ny E4 söderut från Sundsvall skulle dras. Beslutet blev slutligen att lägga den i västra kanten av riksintresseområdet för att undvika största delen av fornlämningsmiljön. Av flera horribla förslag var detta hyfsat godtagbart. En av de arkeologiska undersökningarna i samband med nybyggnationen ägde rum i den så kallade ”Kaptensdalen” som *Ola George* vid Länsmuseum Västernorrland presenterar i sin artikel. För första gången i en mellannorrländsk järnåldersmiljö framkom något som man måste tolka som en offerplats/kultplats i anslutning till en våtmark. I den gamla våtmarken påträffades en rad föremål som normalt inte förekommer på till exempel boplatser. Här fanns hela åtta järnaxor, bronsmycken och bålplatser i och vid våtmarken. Det fanns förvisso också föremål och anläggningar som är mer normala på boplatser såsom brynen, bränd lera, skörbränd sten, härदार och något stolphål. De flesta säkert daterade föremålen hamnar i yngre järnålder, medan de flesta ¹⁴C-daterade anläggningar hamnar i romartid och i viss mån folkvandringstid. I Sydskandinavien förekommer offer i våtmarker under främst romartid och folkvandringstid. De flesta av dessa är dock offerade krigsbyten, där förlorarnas materiel deponerats och inaktiverats efter lokala och regionala strider. Intressant i Kaptensdalen är dock att offer fortsatt ända in i vikingatiden. Jag ber läsaren särskilt observera omslagsbilden och figur 15 i Georges artikel. Om bronsornamentet vrids ett kvarts varv medurs, blir det då inte en parafra på Tyr och Fenrisulven som gestaltats på brakteaten från Trollhättan?

I volymens sista artikel presenterar *Lars Liedgren & Per H. Ramqvist* resultatet av delundersökningarna på två medeltida intilliggande gårdar i Böle i Lövånger. Den ena undersökningen ingår i forskningsprogram-

met ”Recalling the past” som drivs av Silvermuseet i Arjeplog. Delar av gårdslämningen kallad ”Brattåkern” har undersökts tidigare och vid besök av den påträffade författarna den andra gårdslämningen. De båda gårdarna kan dateras till 1200-1500-talet och förutom röjningsrösen, källargropar, mm, har två respektive tre grunder för boningshus har karterats på båda lokalerna. Hustyperna går helt tillbaka på kända typer som i N Ångermanland börjar byggas under den yngre järnåldern. Jordbruksmarken ligger alldeles intill respektive gård. Jorden i Brattåkern är mycket mörk och välblandad, men saknade spår av årdar eller plog och har troligen varit spadbrukad. Förutom det klassiska lantbruket har man kompletterat med jakt på säl och småvilt. Och naturligtvis fiske, men som vanligt gäcker oss nästan alltid fiskbenen trots finmaskig vattensällning. Det måste helt enkelt förklaras med att fiskrenset återanvändes i t. ex. gröpe till grisarna, e. dyl. Ett återkommande fenomen är att vi finner hemslaget tegel nära botten av spisarna. Så även i Böle liksom tidigare konstaterats vid undersökningarna på Arnäsbacken norr om Örnsköldsvik. Jämfört med andra undersökta medeltida gårdar mellan Örnsköldsvik och Skellefteå (Arnäsbacken, Ön och Björnsbyn) urskiljer sig Böle genom sin ringa mängd av ”importföremål”. Båda gårdarna i Böle synes ha en utpräglat agrar karaktär. Hur och varför, får vi återkomma till!

Hoppas du får en trevlig stund med *Arkeologi i Norr 16* och tror att artiklarna väcker en del nya frågor!

Per H. Ramqvist

Om äldre gravskick i det norrländska kustområdet

Per H Ramqvist

English summary

The article presents some new radiocarbon dates of burnt bones found in cairns and stone-settings in Northern Sweden. The author also describes the earliest known graves in the north. The low and discreet Late Mesolithic stone-settings, with red ochre and inhumations, seem to be elements of a northern burial tradition that continued into the Neolithic Period. The latest hitherto known of these discreet stone-settings was excavated west of Umeå in Västerbotten, and was radiocarbon dated to 1750-1520 BC. However, this grave lacked the typical red ochre.

During approximately the same time monumental cairns were erected along the coast of Norrland. The oldest of these were traditionally believed to have been introduced during the Early Bronze Age and contain inhumations in long stone cists, which were replaced by cremations during the Late Bronze Age. However, new radiocarbon dates from five cremations in cairns and stone-settings strongly challenge that belief, placing all in the Early Bronze Age. The cremations in cairns are not necessarily the oldest monumental stratum. The author suggests that the cairns were linked to the introduction of agricultural activities along the coast during the end of the 3rd Millennium BC.

*Per H. Ramqvist, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, SE-901 87, Sweden.
per.ramqvist@umu.se*

Inledning och bakgrund

Under de senaste decennierna har gravar i norr påträffats och undersökts, vilka får oss att ställa frågan om det funnits ett eller flera regionala gravskick från mesolitikum till dess att de första rösen uppträder längs norrlandskusten. Även om materialet är litet är det dock alltför iögonenfallande för att negligeras. Det vore likaledes högst önskvärt att i någon mån försöka avkoda stenålderns sätt att tänka när det gäller placeringen av gravanläggningarna. Samtliga dessa nya anläggningar, och en del av de äldre, har det gemensamt att de är synnerligen diskreta och mycket svåra att observera i markytan. Stenålderns tradition var i första hand inte monumentet, men att graven endast signalerade inåt den egna komuniteten.

Per H Ramqvist
(f. 1950). Professor arkeologi vid Umeå universitet. Under 1980-talet von-Humboldt-stipendiat i Tyskland och läsåret 1989/90 vik professor vid Christian Albrechts-Universität i Kiel.
Var 2000 - 2004 forskningsledare för Regional arkeologi vid Mitthögskolan i Ömsköldsvik.
Medverkar för närvarande i forskningsprogrammet "Recalling the past" inriktat på bebyggelseutveckling och landskapsutnyttjande i landskapet Västerbotten under yngre järnålder och medeltid.

Fig. 1. Platser nämnda och behandlade i texten.

Bronsålderns kuströsen var däremot något helt annat, de tog plats i landskapet och signalerade tydligt ut mot de samtida havsanknutna farlederna. När detta nya sätt att signalera kom vet vi med säkerhet inte. Vi vet heller inte om traditionen växte fram i samspel med sydligare områden eller om de faktiskt representerar invandrande grupper.

Några utgångspunkter

Övre Norrland

Under 1980- och 90-talen bedrevs tämligen omfattande inventeringar i Norrbotten genom Riksantikvarieämbetets ”utlokaliserade” regionkontor med säte i Luleå och under ledning av Lennart Klang. (jfr Liedgren & Hedman 2005). År 1990 inventerades de centrala delarna

av Överkalix kommun av bland andra Lars Liedgren (1994, 2014). Inventeringen fick en särskild inriktning på att finna stensättningar och röseliknande stensättningar. Flera stensättningar var nämligen kända sedan 1970-talets ytterst sparsamma inventeringar och man gissade då att de var från järnåldern eller möjligen ”lappgravar” (Löthman 1973). Genom att inventerarna på Raås regionkontor i Luleå konsekvent använde jordsond i fält gick det lätt att konstatera att de flesta av de ibland osäkra stensättningarna innehöll rödockra, något som talade för en betydligt äldre datering.

Några av dessa framinventerade stensättningar, bland andra den i *Västra Ansvar* Raå nr 393 i Överkalix socken, undersöktes av Lars Liedgren 1995-96. En ingående redovisning av undersökningen finns i *Arkeologi i Norr* 14 (Liedgren 2014). Den rektangulära stensättningen låg 84 m ö.h. och i ett lokalt krönläge, vilket är typiskt för de hittills funna stensättningarna i Överkalix (Liedgren 2014). I anläggningens botten fanns ett delvis välbevarat skelett. Två föremål av grönsten kunde knytas till begravningen, en skrapa och ett förarbete till en

Fig. 2. Den avtorvade närmast rektangulära stensättningen i Västra Ansvar var täckt av rödockra och 3,4 x 2,4 m stor. På grund av den glesa stenpackningen är gravtypen utomordentligt svårupptäckt. Foto: Lars Liedgren.

tångepilspets. Rödockra fanns dels ytligt runt på och runt om anläggningen samt i ett starkt koncentrerat parti på den dödes huvud samt i stråk längs den dödes armar.

Dateringen av de dåligt bevarade benen var ogörligt, men en datering av kol under en av de stenar som lagts direkt på den döde samt dateringar av den omgivande boplatsen gör att begravningen skett under slutet av mesolitikum ca 4720-5000 f. Kr. En datering som väl överensstämmer med en tidigare undersökning av en rödockrastensättning Raä 805 i *Manjärn*, Älvsby sn (Liedgren 2014:19, tab.1). Dateringen där blev 4610-5000 f. Kr.

Rödockran tror vi oss idag veta var ett allmänt inslag i stenålderns olika kulturer såväl bland kamkeramiska grupper (Edgren 1993) som längre söderut bland gropperamiker och dess grenar längs den mellannorrländska kusten (jfr Lindholm 2007) och inte minst bland icke namngivna grupper som verkade i taigan och målade bilder med rödockran (senast Ramqvist et al. 2016). Något som gäller för de mellanorrländska grupperna tycks också vara att rödockran också utgjort ett markant inslag på själva boplatsen såsom på den mesolitiska boplatsen i Flurkmark utanför Umeå (Lundberg & Ylinen 1997) och på den mellan-neolitiska boplatsen vid Kornsjövägen i norra Ångermanland (Lindqvist 2007). På dessa båda lokaler har ingen gravanläggning påträffats, vilket mycket väl kan vara en tillfällighet (se diskussion nedan). Huruvida detta boplatsbruk regelmässigt också sträckte sig söder- och norrut är obekant, men som framgår av Liedgren (2014) var rödockran på den undersöktastensättningen också spridd i ytlagren utanför själva gravanläggningen, varför ett vidare bruk av rödockran kan förutsättas. Den undersöktastensättningen låg på en samtida boplats. Det tycks således att rödockra är såväl grav- som boplatsindikerande.

Hela anläggningen var översållad med rödockra, från ytan ända ner till det ca 1 m djupt nergrävda skelettet. Gravskicket påminner om det i Finland under neolitikum (Edgren 1993) avseende såväl rödockran som avsaknaden av monumentala markeringar i markytan. I de finska fallen har markeringen av graven varierat från stenpackningar till glest spridda stenar. Det är möjligt att de knappt 20 kända rödockragravarna i Norrbotten ingått i ett östligt tema förknippat med kamkeramiska grupper. Men hur ser det ut söder om detta komplex?

Mellannorrland

På *Bjästamon* och vid intilliggande Kornsjövägen i Nätra sn i norra Ångermanland undersöktes 2003 inför bygget av Botniabanan två stora mellanneolitiska boplatsskomplex med sammanlagt ett knappt 20-tal husgrunder (Gustafsson & Spång 2007). På boplatsskomplexet på Bjästamon påträffades en grav av en slump eftersom ingen som helst avvikande markering fanns i markytan. Den utgjordes av en ca 1 x 0,8 meter stor och 0,7 meter djup nergrävning. Gropen innehöll spår av en individ sannolikt liggande i hockerställning samt en skifferspets, rödockra och några stenar (fig. 3). Enligt utgrävningarna kan också någon träkonstruktion funnits, av vilken träfragment kunde ^{14}C -dateras till ca 2700 f. Kr. (Lindholm 2007). En datering som också passar in i den omkringliggande boplatsskomplexets äldre fas.

Om vi tillåter oss att räkna Umeå-området till Mellannorrland har även här gjorts ett mycket intressant fynd i form av en ovan mark närmast osynlig stensättning. Vid *Prästsödiket* strax väster om Umeå påträffades vid en arkeologisk schaktdragning en grav, ursprungligen anlagd på en holme vid Umeälvens mynning (se fig. 1, Raä 600 Umeå sn). Graven hade placerats på en sandplatta ca 40 m ö.h., men i en smärre sänka och har genom ^{14}C -analys av harts från graven daterats till 1750-1520 f. Kr. (Andersson 2000; Lundberg 2005). Sammanlagt fanns 8 olika typer av pilspetsar i graven, alla tillverkade av för området främmande stenmaterial, nämligen rysk flinta, brecciekvarts och basalt (fig. 4). I gravens centrala del satt också en spjutspets av vit breccie-

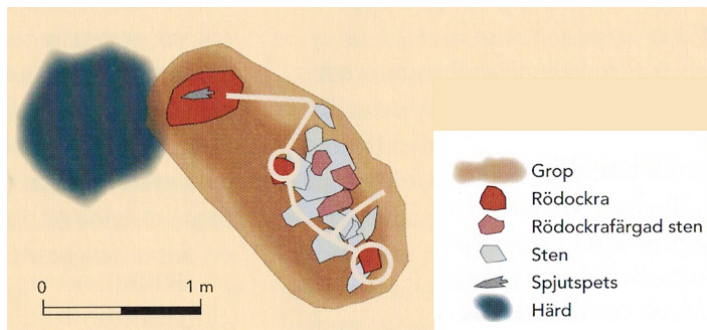

Fig. 3. Plan över rödockragraven på Bjästamon i Nätra sn, Ångermanland. Den döde har placerats i hockerställning. (Modifierad efter Lindholm 2007)

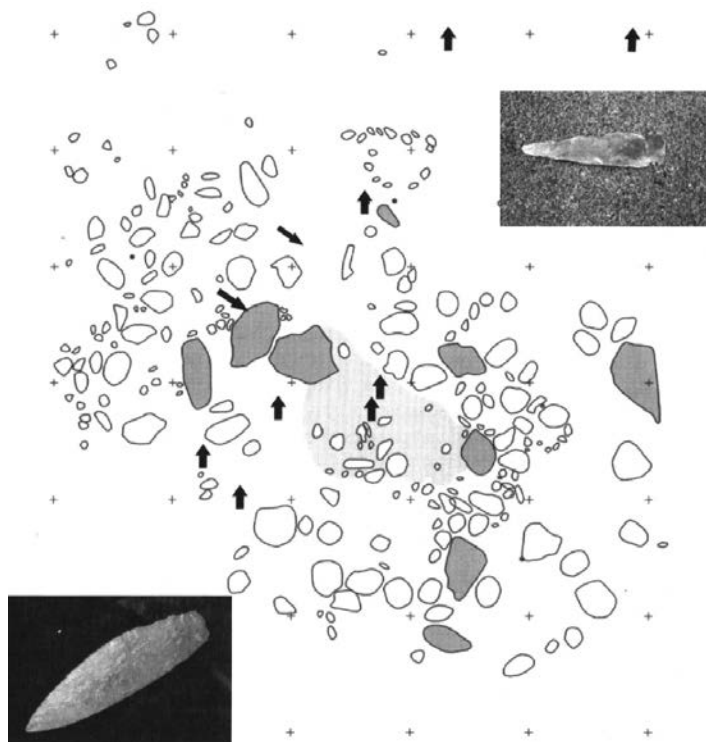

Fig. 4. Plan över stensättningen vid Prästsjödiket strax V om Umeå. Lodräta pilar markerar pilspetsar och snedställda pilar de två spjutspetsarna. Den ljusgrå, skrafferade ytan centralt i anläggningen markerar var tandfragmenten påträffades. Mörka stenar avser flata, vattenslipade stenar (efter Lundberg 2005:311, fig. 5).

kvarts samt en spjutspets av kopparlegering med rester av ett skaft av barrträd. Båda spjutspetsarna och ett par av pilspetsarna var nedstuckna i graven. Övriga fynd var två skrapor, en trekantig, retuscherad spets i sydkandinavisk flinta; ett hålförsett skifferhänge; hartsfragment samt större och mindre stycken av obearbetad brecciekvarts.

De flesta av fynden förkom ytligt i graven, men spjutspetsen i brons hittades med spetsen neråt hela 40 cm under markytan, vilket sannolikt visar att spjutet varit skaftat och att det medvetet tryckts ner i gravens centrum och därefter fått sitta kvar (Lundberg 2005:313).

Den närmast rektangulära anläggningen saknade markering i markytan, men efter avtorvning uppträdde ett glest, närmast rektangulärt 6,5 x 6 meter stort lager med stenar som markering, i den annars stenfria marken. Konstruktionens yttre del har således mycket gemensamt med den i Västra Ansvär ovan. Fragment av människotänder (emalj) påträffades centralt i graven, tillsammans med en halv bronsdolk. Tandfragmenten är de enda resterna av de gravlagda, ett större barn och en yngre vuxen, vilket indikerar att det rört sig om en skelettgrav, med relativt ytligt placerade kroppar.

Lagmansören i Indal sn, Medelpad (Raä nr 1 Indal sn) undersöktes av Gustaf Hallström 1923 och var länge den enda kända stenåldersgraven i Mellannorrland (Hallström 1924; Baudou 1977:45ff). Graven låg ca. 70 m ö.h. och påträffades på en ”lägda” i samband med vägomläggning och utgjordes av en nedgrävd hållkista belägen på en boplats (fig. 5). En kvinna och ett barn hade begravts och endast få gravgåvor noterades vid den summariska undersökningen. Uppgift om rödockra saknas. Baudou (1977:46ff) föreslog en datering till ca 3000 f. Kr. och jämförde fyndet med motsvarigheter i Finland. De finska stenkestgravarna tillhör

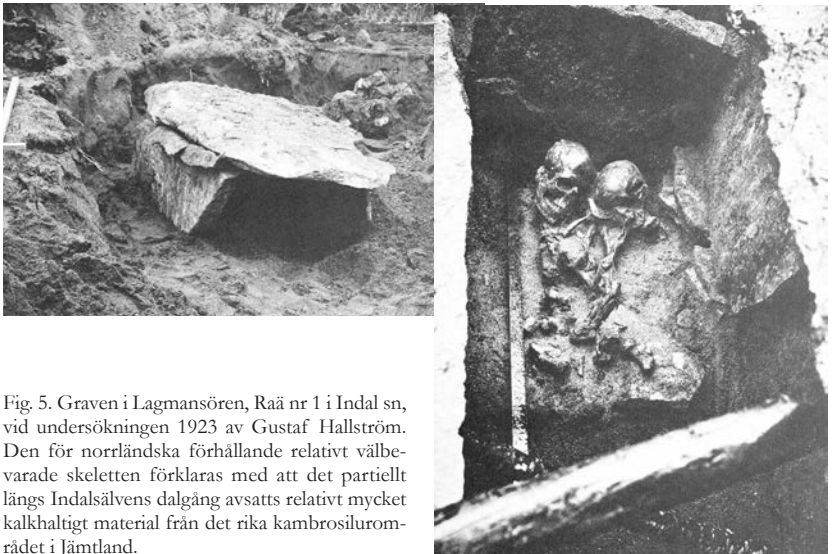

Fig. 5. Graven i Lagmansören, Raä nr 1 i Indal sn, vid undersökningen 1923 av Gustaf Hallström. Den för norrländska förhållande relativt välbevarade skeletten förklaras med att det partiellt längs Indalsälvens dalgång avsatts relativt mycket kalkhaltigt material från det rika kambrosilurområdet i Jämtland.

kamkeramisk tid och har princip alltid rödockrainslag.

År 2010 lät undertecknad skicka in ett prov (Ua-41191) från den döda vuxnas skalle och fick då resultatet 2877 ± 32 BP, dvs 1200-970 f. Kr. (kal 2 sigma). Efter detta har även länsmuseum Västernorrland såväl genomfört en mindre arkeologisk undersökning kring graven som daterat en tand från respektive individ (George 2017). Dessa båda tanddateringar samstämmer sinsemellan mycket väl och den vuxna tanden (Ua-43741) daterades till 3703 ± 42 BP, dvs 2210-1960 f. Kr. (kal 2 sigma). Barntanden (Ua-43742) daterades till 3704 ± 42 BP, dvs 2210-1960 f. Kr. (kal 2 sigma).

Vid de förnyade arkeologiska undersökningar kring graven konstaterades boplatslämningar i form av kokgropar och eventuella stolphål (George 2017). Kol av björk från en kokgrop daterades till 2907 ± 32 BP (Ua-54595), dvs 1210-1000 f. Kr. (kal 2 sigma). Från en härd, anläggning 4, daterades ett sädeskorn av korn (*Hordeum vulgare*). Provet (Ua-50618) gav en datering till 2896 ± 2 BP, dvs 1220-970 f. Kr. ¹⁴C-dateringarna samt de föremål som hittades daterar boplatsten med stor sannolikhet till perioden ca 1200-1000 f. Kr. (George 2017).

Den stora frågan gäller dock: Hur kan det skilja nästan tusen år på dateringarna skeletten? De är gjorda av samma laboratorium och med samma väl beprövade metod. Felet bör förmodligen sökas i urvalet av material och dess kvalitet. Eftersom benen förmodligen legat i Statens Historiska Museum (SHM) i Stockholm sedan de grävdes fram 1923 kan naturligtvis benmaterialet i sig ha kontaminerats på något sätt. Eftersom stora delar av det obrända skelettet är väldigt poröst kanske det varit särskilt mottagligt för påverkan? Tänderna omges ju av emalj och motstår sådan eventuell kontamination bättre. Om man får gissa är analyserna utförda på tänderna mer trovärdiga (på upprepade förfrågningar till laboratoriet har jag dock inte fått svar på detta). Som nämnts i exemplen ovan med kombination boplatst - grav tycks det vanligen råda samtidighet mellan fenomenen och om den yngre dateringen är den korrekta stämmer sambandet bättre mellan grav och boplatst även i Lagmansören.

Ingen av de ovan redovisade gravanläggningarna har varit monumental på minsta sätt. Har de någonsin varit det? Har det kanske funnits träkonstruktioner av mer eller mindre monumental art som signalerat utåt? Även om det har funnits någon eller ett par stenar i

markytan, eller någon slags stolpkonstruktion, så var deras syfte inte alls att signalera på det sätt som de kustbundna bronsåldersrösena kom att göra.

Kuströsen i norr

Som en ny företeelse lägger sig de för landskapet främmande rösena som en slingrande orm längs kusten i norr. Det är något helt nytt och bryter starkt av den lågmälda äldre traditionen som berörts ovan. Rösen byggs längs i princip alla våra fennoskandinaviska kuster och även i det syd- och mellansvenska inlandet (Hyenstrand 1984). Men när börjar egentligen denna tradition? På den frågan har vi idag ingen mer detaljerad uppgift. I Sydskandinavien dominerar högarna under bronsåldern, vilka som monument betraktat är en fortsättning på de neolitiska magalitgravarna. I till exempel Skåne finns dock endast få rösen, men å andra sidan ett av de mest spektakulära, nämligen det s. k. Kivikröset. Detta magnifika röse med sin hållbildskista skulle man kunna tro är ”rösenas prototyp”, men dateringarna säger att det är anlagt 1300-talet f. Kr. (Goldhahn 2005). Den ”skånske hertigens” sarkofag var ingen prototyp. Sådana får sannolikt sökas på annat håll.

Kunskapen om de dryga två tusenden rösen och stensättningar som radar upp sig längs den norrländska kusten bygger på en långt över hundraårig undersöknings- och plundringstradition. Flera hundra rösen och stensättningar har undersökts genom åren, mer eller mindre väl, och kunskapen om dem är fortfarande förvånansvärt liten (jfr Huggert 2005). Diskussioner och tolkningsförslag har framförts löpande även under senare år angående rösenas samhälleliga, religiösa och kronologiska betydelse (t. ex. Bolin 1999:56ff, 70ff; Forsberg 1999; Ojala 2016).

På det empiriska planet har de mest ambitiösa undersökningarna gjorts av Evert Baudou under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet i Ångermanland (Baudou 1968). Rösena innehåller väldigt få föremål som kan ge kronologiska vägledningar, varför Baudous undersökningar, av nödvändighet koncentrerades på rösenas höjd över havet, konstruktionsdetaljer och morfologi samt komparation med sydskandinaviska förhållanden.

Eftersom man först under de senaste två decennierna kunnat ¹⁴C-datera brända ben, har inte heller rösenas kronologi egentligen kunnat preciseras. Baudous slutsatser blev i grova drag, att rösenas

förändringar över tid i norr i stort sett följde det som ägde rum i Sydskandinavien, bland annat att den äldre bronsålderns skelettgravskick i manslånga stenistor under den yngre bronsåldern övergick till ett dominerande brandgravskick i små kistor eller rensade brända ben på markytan.

Nedan presenteras några nyare dateringar och analyser från rösen och röseliknande stensättningar som gjorts av författaren och andra, som problematiserar bilden av rösen och gravskick längs norrlandskusten.

Främmerhörnas, Själevad Raä 8:1, Ångermanland

I Främmerhörnas strax söder om Örnsköldsvik ligger två rösen av vilka det mindre undersöktes av Evert Baudou 1959 (1968:38ff; 167f). Det större av rösena är 17 m i diameter och tillhör de större i Ångermanland.

Enligt inventeringsboken i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister står följande att läsa (viss språklig redigering av förf.):

1) Röse, undersökt och rekonstruerat (av Evert Baudou, förf. anm), 11 m diam och 0,8 m h. Anlagt på V-sluttande berghäll och uppbyggt intill 1,5 m i Ö och endast 0,2 m h i V. Stenarna är i allmänhet 0,1-0,4 m h. Kallmurad kant, 0,2-1 m h, i 1-4 skift av 0,3-0,8 m l stenar. Hela röseytan är närmast plan. I V är en mindre grop med upplockade stenar i kanten. I SÖ ingår i fyllningen några flata stenar, 0,4-0,6 m stora. 10 m S om nr 1 är:

2) Röse, 17 m diam och 1,8 m h. Stenarna är 0,2-0,5 m st. I mitten en grop, 6 m diam och 1,6 m dj. I SÖ en mindre grop 4x2,5 m st (NNV-SSÖ) och 0,4 m dj. Direkt N om nr 2 är:

3) Stenvall, 11 m l (180-380 gon), 0,3-1 m br och 0,2-0,4 m h. Bestående av 0,2-0,6 m st stenar. Vallen är S-formad och går mellan de båda rösena (nr 1 och nr 2). Röset nr 1 är undersökt av E. Baudou 1959.

Fynd som gjordes: 1 pärla, 100-tal brända ben av kvinna, 1 bränt ben fr. V kanten, 1 prov på bränd jord och kol fr. brandplatsen i rösets mitt. Efter undersökning restaurerades röset och fick då sitt nuvarande utseende. Enl. grävningsrapporten är det röset nr 8:2 som är undersökt. Denna beteckning gäller en inventering som gjordes 1957. Vid Raä:s inv. 1961 fick röset istället beteckningen 8:1.

De två rösen är belägna en bit NV om Gnusbergets högsta krön, ca 60 m ö.h. och ligger på en avsats med mot en mycket brant klippa stupande åt NV (fig. 6). Det större röset (nr 2) är verkligen monumentalt, men även det av Baudou undersökta röset är över medelvärdet vad gäller rösenas diameter. Den stenvall som förenar de två rösen finns fler exempel på, men dess funktion är inte känd. Möjligen kan den illustrera ett släktskap mellan de båda begravda individerna, eller kanske en bekräftelse av allians mellan släkter?

Enligt Baudous publikation (1968) framkom i det undersökta röset, ett hundratal brända ben samt en opak glaspärla (fig. 7). Därtill

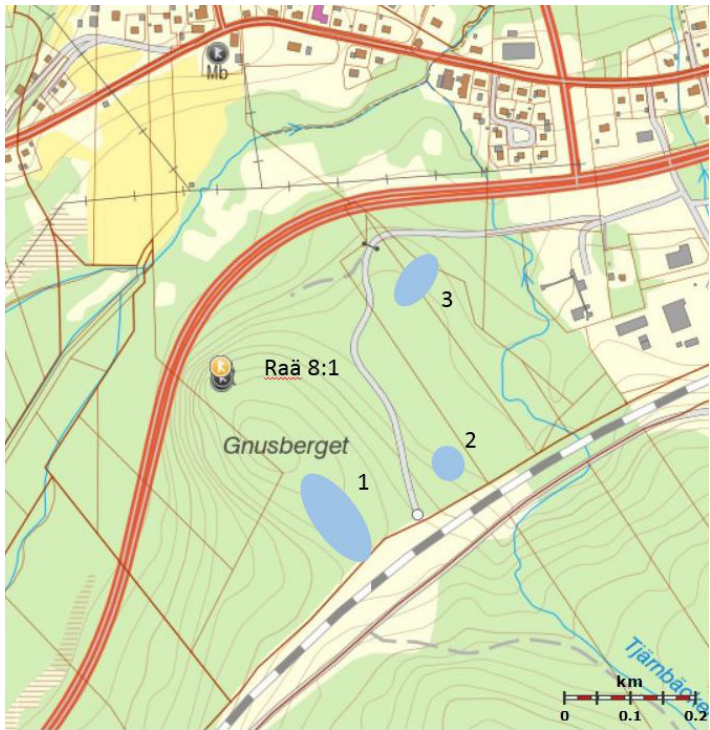

Fig. 6. De två rösen Raå 8:1 i Sjålevad. År 2008 gjorde Lars Högberg, Härnösand, ytterligare upptäckter i området. **1)** Ett drygt 100 x 10 m stort område med förekomst av spridda skörbrända stenar, kvartavsavslag samt fynd av ett retuscherat avslag av brun flinta (jfr fig. 8). **2)** En oval röseliknandestensättning 5 x 2 m stor och 0,3 meter hög ca 40 m ö.h. samt enstaka skörbrända stenar inom en yta ca 20 m i diameter. **3)** En rund röseliknandestensättning ca 5 m i diameter och 0,5 m hög belägen drygt 30 m ö.h.

uppmärksammade Baudou (1968:38ff) att det undersökta röset i Främmerhornäs hade ett flertal avvikande drag jämfört med de övriga 16 ovala rösen han undersökte i Ångermanland, i det att:

- 1) röset saknade kista medan alla andra hade kista; 2) röset hade kantkedja och inte kallmur; 3) röset hade välvd profil medan övriga haft flat profil; 4) röset var placerat på en mycket ojämn klippa med stora höjdskillnader, medan övriga legat på flata hållar eller moränmark; 5) bränningsplatsen låg under röset vilket inte påträffats under något annat av de undersökta rösen samt 6) förekomsten av en vikingatida pärla, vilket inte heller förekom i något annat undersökt röse.

Utifrån dessa kriterier skriver Baudou (1968:102): ”Detta röse skulle ha daterats till järnåldern även utan fyndet av pärlan...”. Den slutsatsen stämmer till eftertanke. Sökandet efter de brända benen tog fart.

Vid eftersökningar tillsammans med osteolog Leena Drenzel vid Riksantikvarieämbetet i Statens Historiska Museums (SHM) magasin, återfanns ca 20 gram brända ben, vilket också är det som förtecknats i SHM:s databas för benmaterial (inv. nr. 26183). Utifrån dessa ben går det, enligt Drenzel, ej att avgöra om benen kommer från en kvinna, däremot att det rör sig om en vuxen individ.

Fig. 7. Pärla av glasfluss, svart med vita inläggningar. Svartvita ögon omramade av varandra korsande vita båglinjer. Foto SHM.

På ett av de brända benen lät vi göra en acceleratordatering (Ua-41190) som gav 3217 ± 49 BP, dvs 1610-1410 f. Kr. kal 2 sigma. Resultatet får anses anmärkningsvärt tidigt såväl för en brandgrav i ett röse som för en vikingatida pärla! Med den nya dateringen kan vi dra två slutsatser; den ena är att pärlan definitivt är sekundär i förhållande till röset och den andra att brandgravskicket i rösen etablerats betydligt tidigare än vad man menat tidigare (jfr Baudou 1968:102; 1992:100; Forsberg 1999:234). De många avvikelserna som Baudou noterade ovan, var kanske trots allt av kronologisk betydelse, men inte för en yngre, vikingatida datering utan för en äldre datering. Som ska visas nedan tycks tidiga dateringar av kremeringar i rösen inte vara ovanliga.

En nyhet i anslutning till rösen i Främmerhörns är också boplatstillikationer samt ytterligare ett par röseliknande stensättningar påträffade av Lars Högberg 2008 (fig. 6 och 8). Just boplatsernas fåtalighet i kusten under bronsåldern var länge ett stort frågetecken (jfr Baudou 1977:123), men boplatser har under de senaste decennierna påträffats i allt högre grad (t. ex. Baudou 1992; Forsberg 1999; Lindqvist & Eriksson 2000; Lindqvist & Granlund 2016). Dock kan vi inte påstå att det föreligger någon gedigen kunskap om dem, det saknas ännu en eller flera nyckellokaler längs norrlandskusten, särskilt gällande den äldre bronsåldern. Men slutsatsen att rösen inte indikerar boplatser bekräftas ofta och att man istället bör se rösen som indikatorer för någon form av domäner eller resursutnyttjandeområden.

Fig. 8. Avslag i flinta med retuscher överst till vänster, 38 x 30 mm stort, påträffades tillsammans med ett kvartsitavslag och skörbrända stenar i närheten av rösen på Gnusberget. Foto: förf.

Vid noggrannare inventeringar av sedimentjordar och sandiga/grusiga moräner runt rösen framkommer oftast ett flertal boplatssindikationer och inte sällan flera mindre stensättningar såsom exemplet i Främmerhörnsås (Lars Högberg, muntligen). Inte minst viktigt är resultaten från undersökningarna vid Kornsjövägen och Bjästamon (Gustafsson & Spång 2007). Där var den mycket rika mellan-neolitiska boplatserna vid Kornsjövägen till stor del belägna i en *grusig moränslutning* och en mindre del i den nedanför liggande sandiga jorden (Lindqvist 2007). Den samtida och intilliggande boplatserna på Bjästamon hade däremot ett helt förväntat läge på den sandiga sedimentjorden vid Nätraälven (Runeson 2007).

Gravfältet Raä 77 i Röbbäck, Umeå sn, Västerbotten

Gravfältet, Raä nr 77 i Röbbäck, Umeå sn (jfr fig. 1), utgörs av sju stensättningar belägna på en sluttande rygg (fig. 9-10). Den östligaste är den enda som ligger i någorlunda krönläge. Höjdskillnaden mellan den högst belägna (nr 6 på fig. 10) och den lägsta (nr 7) är ca tre meter. Den högsta ligger ca 39 m ö.h. och den lägsta ca 36 m ö.h. Anläggningarnas form är i allmänhet runda men framstår ibland som ovala, vilket kan bero på att de är kringplockade eller belägna direkt på eller i nära anslutning till en stig genom området (fig. 9-10). Samtliga anläggningar är flacka och når en maximal höjd om ca 0,3 m.

Tidigare undersökningar har utförts i Röbbäck av institutionen för arkeologi och samiska studier vid Umeå universitet åren 1993 (Andersson 1994, Forsberg 1999:261, 266ff), 1994 (Andersson 1995, Forsberg 1999:261, 266ff) och 1997 (Harju 2007 samt omnämnt i Forsberg 1999:266ff). Vid dessa tillfällen undersöktes sammanlagt 4 kokgropar (Raä 392), 1 stensättning (nr 3 på Raä nr 77, om vilken mer nämns nedan), 1 röse (Raä nr 76) samt 3 stensättningsliknande lämningar (Raä nr 40). De fyra kokgroparna daterades genom ¹⁴C-analyser till intervallet 768-386 f. Kr. (kal) och stensättningen (Raä 77:3), som endast innehöll brända ben, daterades genom kol från förmodade rester av brandbålet till 100-talet e. Kr. (kal), *observera att denna datering är felaktig* (se nedan). Övriga anläggningar gav inga resultat rörande föremål, konstruktioner eller dateringar.

För att få en anknytning till den 1993 undersökta stensättningen (Raä 77:3 på fig. 10) beslöt vi att i seminariegrävningens form under-

söka den intilliggande stensättningen Raä 77:4 (Ramqvist 2009). Även den ligger ca 36 m ö.h. Vid bortplockningen av stenarna noterades ett högst varierat bergartsmaterial, där förstas majoriteten utgjordes av naturligt rundade graniter och gnejsrar, men där ett inte ringa inslag utgjordes av skivor och flisor av glimriga och skiffrika bergarter. Inte sällan var dessa skivor ställda på kant eller inkilade mellan andra stenar och var rester av medvetna konstruktionsdetaljer. Dock kunde inte något speciellt mönster i detta iaktas. Skivorna fanns här och var i stensättningen (fig. 11). Anläggningen var delvis omrörd av senare tiders aktiviteter, det var inte minst synligt vid den stig som tangerar stensättningen. Men det framgick också att en viss bortplockning (kanske plundringsförsök) av sten hade skett i anläggningen, särskilt i dess N och S-SO delar. Genast efter avtorvningen framgick att det

Fig. 9. Vy över gravfältet Raä 77 i Umeå sn. Bilden tagen mot väster med den högst belägna stensättningen nr 6 i förgrunden (jfr fig. 10). I bakgrunden är man samlade kring den stensättning som vi undersökte 2007 (nr 4 på fig 10).

ingick mineraljord i anläggningens fyllning (fig. 11). Det var sannolikt jord från den direkt omgivande steniga moränen som nyttjats. Även om utvald och till platsen fraktad sten dominerade fyllningen, torde den riktiga beteckningen för dessa anläggningar således vara *övertorvad stensättning*. De skiljer sig därigenom från de längs den norrländska kustrensans typiska anläggningar som brukar betecknas som röseliknande stensättningar vilka saknar mineraljord i fyllningen. Sådana är ofta belägna på berg i dagen. Rester av en *kantkedja* fanns tydligt bevarad i stensättningens SV-V del (fig. 11), medan någon sådan inte kunde ses i övrigt. De intakta stenarna var företrädesvis av större format, 0,3 - 0,4 m st, men det fanns också exempel på att en vertikalt nergrävd stenskiva ingick i kantkedjan (fig. 11).

För att bringa klarhet i dateringen av anläggningen skickades ett bränt skalltagsben av människa in för ^{14}C -analys. Samtidigt med detta togs även ett bränt humant ben från den sedan tidigare undersökta stensättningen Raä nr 77:3 (Andersson 1995). Som nämndes ovan utfördes i samband med undersökningen 1993 en ^{14}C -datering på kol från stensättningen Raä 77:3, vilken gav en kalibrerad datering till det 1:a århundradet e. Kr. (Ua-10139). Denna datering har tyvärr också publicerats och använts i några sammanhang (bl. a. Forsberg 1999; Rathje 2001:102).

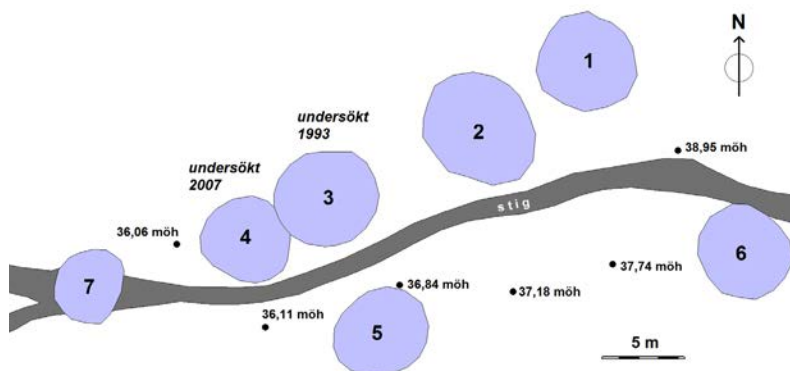

Fig. 10. Plan över gravfältet Raä 77 i Umeå sn.

Resultatet från de nya dateringarna stämmer inte alls med den tidigare. Däremot stämmer de båda nya dateringarna inbördes mellan Raä 77:3 och 77:4 alldeles förträffligt. Samstämmigheten visar att de två stensättningarna och sannolikt hela gravfältet tillhör den allra äldsta bronsåldern, dvs de är mer än ett millennium äldre än den första dateringen. Dateringen för Raä 77:3 (Ua-36136) blev 3095 ± 35 BP, dvs 1420 - 1310 f. Kr. (kal 1 sigma) och för Raä 77:4 (Ua-36137) blev 3020 ± 30 BP, dvs 1380 - 1210 f. Kr. (kal 1 sigma), vilket enligt sydiskandinavisk kronologi närmast motsvarar bronsålderns period II. Även om gravarna i Röbbäck, kanske inte skulle klassificeras som ovala, kan man dock i sammanhanget notera en del likheter med röset från Främmerhörånäs, t. ex. förekomsten av kantkedja. Baudou ansåg ju detta avvika på många punkter från de typiska bronsåldersröset. Här kan vi foga till ytterligare en morfologisk aspekt, nämligen att mineraljord använts i konstruktionen av anläggningarna. Det typiska röset eller röseliknande stensättningen har vanligen inte inslag av mineraljord.

Fig. 11. Foto av den V delen av stensättningen från NV. De intakta delarna av kantkedjan har markerats med blått.

Röset Raä 43 i Säbrå sn

År 1911 undersökte Eskil Olsson ett röse ca 40 m ö.h., 20 meter i diameter och 2 meter högt, som innehöll något så ovanligt som delar av ett obränt skelett i en manslång kista (George 2010). I kistan påträffades också brända ben. Genom Länsmuseet Västernorrlands försorg har såväl ¹⁴C-dateringar som isotopanalyser genomförts. Analyserna visade bland annat att den begravda individen under sina sista levnadsår förtärt terrest föda och inte som man kanske kunde förmoda levt av marina resurser. Dateringen (Ua-37911) av obränt skalltak visade att den döde daterades till 1500 – 1370 f. Kr. (kal 2 sigma) (George 2010).

Stensättning Raä 323:1 i Umeå socken

I ett kraftigt demolerat röse (eller stensättning) framkom ca 35 g brända ben av yngre man (Smeds 2007). Ett skallben från människa daterades till 3010±40 BP (Ua-33420), dvs 1390-1120 f. Kr. (2 sigma). Eftersom anläggningen var sargad och påverkad av senare tiders aktiviteter utgör den i sig inget speciellt, men dateringen är i detta sammanhang viktig.

Diskussion

Som ovan framgått är det empiriska materialet vad gäller ¹⁴C-dateringar av norrländska gravar såväl spretigt som magert. Baserat på de dateringar som kunnat sammanställas (fig. 12), kan dock preliminära slutsatser dras. Stråket av kuströsen går sammanhållet ungefär upp till Piteälvens mynning och löper således gott och väl förbi Umeälvens mynning. Frågor man ställer sig är varför den minimala och allt annat än monumentala stensättningen från Prästsjödiket (Umeå 600 i fig. 12) vid Umeälvens mynning inte byggdes som ett röse och varför innehöll den inte rödockra? Den dateras till bronsålderns period I eller möjligen i slutet av senneolitisk tid (jfr Lundberg 2005).

Två av gravarna i det behandlade materialet hamnar varken inom rödockraintervallet eller inom monumentintervallet, nämligen Umeå 600 och den berömda stenkistan vid Lagmansören, Indal 1. Däremot ligger båda inom ramen för den äldre diskreta traditionen. Inbördes har dessa båda gravar inga som helst likheter, vilket leder till att ytterligare frågor måste ställas. Till formen rimmar Umeå 600 relativt bra med de senneolitiska anläggningarna i Norrbotten. Men några företeelser

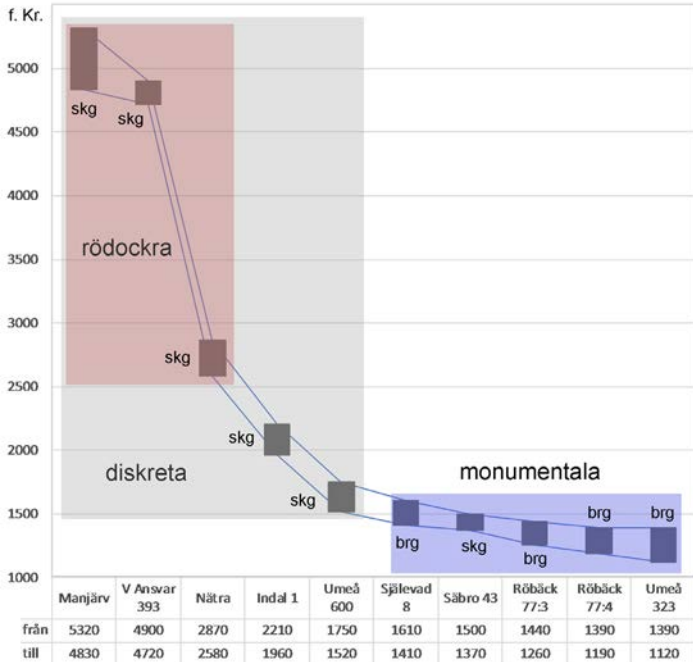

Fig. 12. Sammanställning av de tio ^{14}C -daterade gravarna som behandlas i artikeln. De båda linjerna representerar intervallet två sigma för respektive datering, vilket också skrivits ut i tabellen under respektive gravnamn. De är ordnade från de äldsta till vänster och de yngre till höger. Gravar med rödockra har skräfferats liksom diskreta respektive monumentala gravar. Skg = skelettgrav; brg = brandgrav.

avviker genom att 1) den inte tycks ligga på en samtida boplats; att den 2) ligger i en mindre svacka i terrängen; att den 3) saknar rödockra samt att den 4) till sitt innehåll är synnerligen extravagant med alla sina exotiska föremål. Är det så att Umeå-graven är en sen utlöpare av den nordliga diskreta stensättningstraditionen, men att den utgör ett tidigt exempel på en betydande social stratifiering?

När det gäller behandlingen av de avlidna framgår av figur 12 att den äldre traditionen endast uppvisar skelettbegravningar. Kremering har dock förekommit söderut redan från mesolitikum (Larsson 2013) och enklare brandgravar utgör sannolikt ett tämligen stort mörkertal genom alla arkeologiska perioder. I Ramsle (Raä 51), vid Fjällsjöälven

undersöktes en sargad insjögrav från vendeltid och den stenåldersboplats på vilken graven låg. På stenåldersboplatsen påträffades bland annat brända ben av människa som kunde ^{14}C -dateras till 3650 - 2920 f. Kr. I samma tidsintervall hamnade också brända ben av tamsvin som påträffades på boplatsen (George 2012). Ingen särskild gravgömma påträffades, men fyndet visar att bränning av människa förekommit tidigt även i norr. Ett ytterligare exempel från inlandet gäller t. ex. Raå 7 i Älvros sn i Härjedalen där humana brända ben i en ytterligt diskret stensättning, placerad på en förmodad samtida boplats, ^{14}C -daterats till 2870 - 2520 f. Kr. (2 sigma). Undersökningen är inte rapporterad, men enligt uppgifter förekom rödockra i sammanhanget (George 2012:38). I Jämtland, Raå 118 i Lits sn hittades under 1950-talet, skelettdelar av två obrända individer. En äldre ^{14}C -datering (St-11038) gav 2130 ± 130 f. Kr. (Sundström 1990), som kalibrerad med 2 sigma ger 2920 - 2280 f. Kr. Tyvärr inga uppgifter om rödockra, men däremot att benen hittades i en intakt gravgrop och att den döde verkade "sittande i en hopknycklad ställning". Lit-graven borde rimligen ha innehållit rödockra, men medvetenheten om rödockra var liten bland arkeologer och ännu högre grad hos de amatörer som gjorde fyndet. Inlandsjämförelserna ger således vi handen att såväl skelettbegravningar som kremeringar ägt rum under neolitikum, liksom även bruket av rödockra.

Det är intressant att notera att brandgravar i rösen i samtliga här redovisade fall (fig. 12) dateras till äldre bronsålder period I-III, vilket måste anses anmärkningsvärt. Den enda daterade skelettbegravningen i röse daterades till period II. Hur ska detta tolkas? En tämligen given "gammal sanning" har ju varit att likbränningen gör sin entré vid övergången från människolånga kistor till små kistor, vilket ska ha ägt rum vid övergången till Period IV, dvs yngre bronsålder (Baudou 1968:102; Forsberg 1999:254). Även om det i denna artikel brukade materialet är väldigt litet så finns inget som stödjer denna "gamla sanning". Tyvärr är det svårt få ett grepp om rösedateringar utifrån deras belägenhet över havet, som i allt väsentligt hittills varit den brukade metoden. Men rösen förekommer längs kusten på ibland väldigt höga nivåer, det finns till och med en liten koncentration 210-235 m ö.h. Skulle sådana strandlinjedateras hamnar vi långt tillbaka i mesolitikum, vilket inte kan anses rimligt. En tendens i Baudous material är att de små kistorna ofta ligger under 35 m ö.h., men samma material visar

att såväl människolång kista som liten kista med brända ben finns i samma anläggning, t. ex. den undersökta anläggningen i Åte, Raä 10 i Själevads sn (Baudou 1968:38ff, 168). Där kan man ju tänka sig att ett äldre röse med lång kista återbrukats under yngre bronsålder - ett kontinuerligt rituellt bruk - enligt Bolins (1999) förslag. Men det kan ju lika gärna vara den lilla brandgraven som är den äldsta, eller att båda är lika gamla, men att liken behandlats helt olika.

Utan att ha en heltäckande empiri, visar de nya dateringarna att bilden av det äldre gravskicket är betydligt mer komplext än tidigare forskning insett och norrlandskustens (och kanske även inlandets) likbränningsleder i allt väsentligt motsvarar nyare resultat från Sydskan-dinavien (jfr Burenhult 1999:439ff). Alla av de daterade brandgravarna i rösen och stensättningar är från äldre bronsålder och de ligger på nivåer mellan 36 och 60 m ö.h. Detta visar att datering med strandlinjer är högst ofullständiga. Den enda radiometriskt daterade skelettgraven i människolång kista, Särbrå 43, hamnade även den i äldre bronsålder, men var yngre än brandgraven i Främmerhörns.

I och med att fynden är så få i rösen med lång kista är det svårt att komma framåt när det gäller frågan om de trots allt utgör de allra äldsta rösen. En sammanställning gjord av Baudou (1968:56ff) gäller i princip fortfarande och visar bland annat att de flesta av de få fynden skulle kunna tillhöra bronsåldern. Men den parallellhuggna spetsen från ett av rösen i Kumo i Medelpad kan ju vara senneolitisk. Det gamla och osäkra fyndet av en tjocknackig flintyxa från prästgårdägorna i Skellefteå (Huggert 2001) sägs ha hittats i ett ”stenkummel”. Vissa, men mycket svaga, indikationer finns således även i fynden som kan placera vissa rösen tillbaka till mellan-senneolitikum.

En hypotes skulle således kunna vara att de stora rösen bildar utgångspunkt för en framtida kult inom en viss etablerad befolknings-bas, om vi tänker på Baudous bebyggelseenhetsypotes (1968:146ff). Återkommande rituell verksamhet äger rum på platsen kanske under många sekler, ibland också med anläggande av nya begravingar i gamla gravanläggningar eller att man i närområdet eller intill, bygger nya gravar. Eftersom den äldsta nu existerande dateringen av ett röse är en brandgrav från bronsålderns äldsta del period I/II belägen 60 m ö.h. och intill ett stort röse, är det frestande att tro att det intelligande större röset är äldre och skulle med strandlinjedatering enkelt

kunna föras till neolitisk tid. Sådana dateringar leder till tolkningen att de första rösen anläggs längs norrlandskusten samtidigt som de första odlingsinslagen dyker upp i pollendiagrammen (jfr Josefsson et al. 2014). En ny livsstil gör entré där det diskreta gravskicket med rödockra får ge vika för monumenten och ett annorlunda ianspråktagande av landskapet.

Referenser

- Andersson, Berit 1994. *Rapport över arkeologisk undersökning av tre kokgropar i anslutning till Raä 77 Röbbäck 14:8III, Umeå sn, Umeå kn, Västerbottens län*. Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå universitet. Umeå.
- Andersson, Berit 1995. *Rapport över arkeologisk undersökning av 1 kokgrop i anslutning till Raä 77 samt 1 stensättning Raä 77, Röbbäck 14:8III, Umeå sn, Umeå kn, Västerbottens län*. Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå universitet. Umeå.
- Andersson, Berit 2000. *Rapport över slutundersökning av kokgrop och stensättning på lokalen Prästsjödiket, Raä 600, Umeå sn och kn, Västerbottens län*. Kulturhistoriska undersökningar. Västerbottens Museum. Umeå.
- Baudou, Evert 1968. Forntida bebyggelse i Ångermanlands kustland. Arkeologiska undersökningar av ångermanländska kuströsen. *Arkiv för norrländska hembygdsvetenskap* XVII:1-209. Härnösand.
- Baudou, Evert 1977. Den förhistoriska fångstkulturen i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*, 1977:11-152. Härnösand.
- Baudou, Evert 1992. *Norrlands forntid. Ett historiskt perspektiv*. Höganäs.
- Bolin, Hans 1999. *Kulturlandskapets korsvägar. Mellersta Norrland under de två sista årtusendena f. Kr.* Stockholm studies in Archaeology 19. Stockholm.
- Burenhult, Göran 1999. *Arkeologi i Norden* 1. Stockholm.
- Edgren, Torsten 1993. Den förhistoriska tiden. *Finlands historia* I. Esbo.
- Forsberg, Lars 1999. The Bronze Age site at Märtenfåboda in Nysätra and the settlement context of the cairns on the coast of North Sweden. *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*, sid. 251-285. Helsinki.
- George, Ola 2010. Rösegravar och näringsfång i ny belysning. *Arkeologi i Norr* 12:17-36.
- George, Ola 2012. Neolitiska människor och svin i Ångermanland. *Arkeologi i Norr* 13:29-44.
- George, Ola 2017. *Arkeologisk undersökning i anslutning till stenkammargraven Raä 1 i Indals socken, Sundsvalls kommun*. Fornlämning: Raä 1. Fastigbet: Östanskäär 2:30. Socken: Indal. Kommun: Sundsvall. Landskap: Medelpad. Murberget Länsmuseet Västernorrland. Rapport 2017:10. Härnösand.
- Goldhahn, Joakim 2005. Från monolit till megalit - en essä om Bredarör i Kivik och dess verkningshistoria. *En lång historia... Festskrift till Evert Baudou på 80-årsdagen*. Archaeology and Environment 19. Kungl Skytteanska Samfundets Handlingar 57:129-153. Umeå.

- Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran (red) 2007. *Arkeologi i Botniabanans spår*. Riksantikvarieämbetet och Murberget, Länsmuseum Västernorrland, 2007:251-265. Stockholm - Härnösand.
- Hallström, Gustaf 1924. En norrländsk megalitgrav. *Formvännen* 1924:153-175.
- Harju, Johnny 2007. *Rapport över arkeologisk undersökning av Raä 76, Umeå sn, Västerbotten, 1997*. Umark 47. Umeå.
- Huggert, Anders 2001. Praktfull flintyxa låg i ett stenkummel. *Västerbotten* 4/2001:56-61.
- Huggert, Anders 2005. Arkeologisk utgrävning av röse i Umeå 1873 och något om röseundersökningar i Västerbotten och Ångermanland 1865-1915. *En lång historia... Festskrift till Evert Baudou på 80-årsdagen*. Archaeology and Environment 19. Kungl Skytteanska Samfundets Handlingar 57:205-221. Umeå.
- Hyenstrand, Åke 1984. *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport 1984:7. Stockholm.
- Josefsson, Torbjörn & Hörnberg, Greger & Ramqvist, Per H. 2014. The history of early cereal cultivation in northernmost Fennoscandia as indicated by palynological research. *Vegetation History and Archaeobotany* (2014) 23:821-840.
- Larsson, Lars 2013. Mesolithic burials : rites, symbols and social organisation of Early Postglacial communities, Halle (Saale), 18-21 september 2013 *Formvännen* 2013:285-286.
- Liedgren, Lars 1994. De äldsta gravläggningarna i Norrlands förhistoria. *Odlingslandskap och fångstmark. En vänbok till Klas-Göran Selinge*. Riksantikvarieämbetet. 1994:229-242. Stockholm.
- Liedgren, Lars 2014. Rödockragravar i Norrbotten. *Arkeologi i Norr* 14:1-39.
- Liedgren, Lars & Hedman, Sven-Donald 2005. *Utvärdering av fornminnesinventeringen, 1984-2002 och projektet Skog och Historia, 2000-2004, i Norrbotten med exempel på tillämpningar av det digitala registret och framtida inriktningar*. Silvermuseet Rapport 43. Arjeplog.
- Lindholm, Pehr 2007. Så många som levat – så få vi hittar. *Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår* (red. Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran). Riksantikvarieämbetet och Murberget, Länsmuseum Västernorrland, 2007:251-265. Stockholm - Härnösand.
- Lindqvist, Anna-Karin 2007. I viken bakom berget. *Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår* (red. Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran) sid. 117-145. Riksantikvarieämbetet och Murberget, Länsmuseum Västernorrland. Stockholm & Härnösand.
- Lindqvist, Anna-Karin & Eriksson, Lisette 2000. Lill-Mosjön. *Raä 256:1-2, Arnäs sn, norra Ångermanland. Särskild arkeologisk undersökning - Botniabanans Angaria 3*. Umeå.
- Lindqvist, Anna-Karin & Granholm, Nina 2016. Stolpbyggda hus vid Umeåälvens mynning. Den yngre bronsåldern i ny skepnad. *Arkeologi i Norr* 15:37-62.

- Lundberg, Åsa 2005. Gravritar under bronsålder – ny gravtyp i norr och söder. *En lång historia... Festskrift till Evert Baudou på 80-årsdagen*. Archaeology and Environment 19. Kungl Skytteanska Samfundets Handlingar 57:307-320. Umeå.
- Lundberg, Åsa & Ylinen, Tarja 1997. *Rapport över arkeologisk undersökning av boplatz Raä 510, Västerdal 1:1, Flurkmark, Umeå sn, Västerbotten*. Umark 7. Umeå.
- Löthman, Lars 1973. 1970-1972 års fornminnesinventering i Överkalix. *Hembygdsföreningens årsbok* 1973:13-26.
- Ojala, Karin 2016. *I bronsålderns gränsland. Uppland och frågan om östliga kontakter*. Opia 61. Uppsala.
- Ramqvist, Per H. 2009. *En brandgrav från äldre bronsålder. Arkeologisk undersökning av stensättning på gravfältet Raä 77 i Röbbäck, Umeå socken och kommun, Västerbottens län. Seminariegrävningen 2007*. Umark 50. Umeå.
- Ramqvist, Per H. & Bergman, Ingela & Liedgren, Lars 2016. Hällmålningarna i Gaskåvrre. Nordliga bilder med geometriska motiv. *Arkeologi i Norr* 15:1-36
- Rathje, Lillian 2001. *Amazonen och jägaren. Kön/genderkonstruktioner i norr*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 14. Umeå.
- Runeson, Henrik 2007. Den goda ordningen. *Stenålderns stationer. Arkeologi i Botniabanans spår* (red. Gustafsson, Per & Spång, Lars Göran) sid. 71-115. Riksantikvarieämbetet och Murberget, Länsmuseum Västernorrland. Stockholm & Härnösand.
- Smeds, Ronny 2007. *Arkeologisk slutundersökning av Raä 323:1, stensättning, Umeå socken och kommun, Västerbottens län*. Västerbottens museum AB/ Uppdragsverksamheten. Umeå.
- Sundström, Jan 1990. Stenåldersgrav på Mjärthögen. *Jämtens årg.* 84, 1991:217-222.